

nasilje so stopnjevali tudi Čožoti, prebivalci Chiogge, ki so že vse od začetkov 17. stoletja nasilno posegali v tukajšnje ribiške razmere. Med leti 1760 in 1888 je število njihovih registriranih bragocov naraslo s 70 na 555. Ne le da niso spoštovali uveljavljenega reda, ampak so z boljšimi ladjami ogrozili ribištvo kot gospodarsko dejavnost. Tudi umorov ribičev so bili sposobni. Italijanska oblast jih v nasprotju z avstrijsko niti teoretično ni več preganjala. Prav na primeru tukajšnjega ribištva lahko zgovorno dokumentiramo poglobljenost razliko med nekdanjo Avstrijo in Italijo. Prej je bil red, potem pa nered.

Delo Bruna Volpija Lisjaka prikazuje pomemben del slovenske gospodarske zgodovine. Poleg številnih in silno zanimivih, tako slikovnih kot tekstovnih ilustracij, ga odlikuje tudi njegovo dojetje problematike, ki se ne ustavlja pri tehničnih vprašanjih, kar je glede na avtorjevo izobrazbo razumljivo, ampak posega tudi na etnografsko, leposlovno, jezikovno in celo umetnostno področje. Čeprav mora biti zgodovinar na nekaterih mestih malo strpen do nekaterih njegovih mnenj ali pa bi imel pripombe na nekatere zapise nemških besedil, pa vse to blede ob narodnem zanosu, ki preveva knjigo. Ni »brambovska«, ne izogiba pa se resnici v »imenu dobrososedskih odnosov«. Malokatera strokovna knjiga, kar Lisjakova nedvomno je, ima v sebi toliko duha, ki izhaja iz ljubezni do tukajšnjih ljudi in njihove gospodarske dejavnosti. Iz njegovega besedila udarja zven besed pesnika Iga Grudna, njegov odnos do slovenskega pomorskega ribištva ustvarja podobe Alberta Sirkja. Knjiga je primer dela, ki čudovito usklajuje znanje in čustva.

Slovenskega pomorskega ribištva v tem delu našega etničnega ozemlja praktično ni več. To, kar ni povsem uspelo nasprotnikom našega naroda, je prinesla sodobnost. Turizem, nespoštovanje lastnega prebivalstva in njegovih stoletnih navad ter industrija so spodjedli gospodarsko osnovo vaških in ribiških naselij.

Stane Granda

Vasja Klavora, **Škabrijel. Soška fronta 1917**. Celovec-Ljubljana-Dunaj : Mohorjeva založba, 1997. 254 strani.

Avtor je s svojo najnovejšo knjigo dokončno prišel v anale modernega slovenskega vojaškega zgodovinopisja, in sicer v njihov najuglednejši del. Izhaja sicer iz poljudnejšega načina podajanja snovi, vendar pri tem pokaže toliko znanja, marljivosti pri nabiranju gradiva in njegovi točni interpretaciji ter pisateljske širine, da zlasti zadnje delo (in od srca želimo, da bi problematiki obsoškega bojevanja še naprej posvečal svoj čas in energijo) sodi nekje vmes med zelo solidno publicistiko in čisto znanstveno ustvarjanje; s takšnim pristopom se je Klavora zdaj dokončno približal idealu anglosaškega poljudnega (bolje: silno strokovnega poljudnega!) zgodovinopisja oziroma »kulturnozgodovinopisja«, vključno s historičnimi *militaria*, po katerega stvaritvah segajo različne generacije po vsem svetu, tudi pri nas. Pogoj za takšno publicistiko je tekoče in nevsiljivo podajanje snovi ter po drugi strani osredotočenje na čim bolj parcialno temo pisanja; mislimo, da jo je pisec Klavora dosegel prav s *Škabrijelom* in da sta bili njegovi predhodni knjigi pravzaprav nujna na samorastniški poti ustvarjanja monografskih vojaško-zgodovinskih besedil, čeprav smo jim morda ob njihovem prihodu na svetlo namenili kar ostro kritiko.

Pri *Škabrijelu* prijetno presenetli obdelava enega samega frontnega odseka, še bolj dogajanja med eno samo bitko, in to tisto skoraj prelomno 11. italijansko ofenzivo na Soči, ko je bilo malo manjkalo in avstrijska obramba bi bila lahko prebita prav na najbolj izpostavljenem, goriško-vipavskem delu bojišča; kaj bi bilo pomenilo za slovenski narod sesutje stare Avstrije že v jeseni 1917, je odveč razpravljati, saj bi zmogovita italijanska vojska še kako zlahka preprečila nastanek prve jugoslovanske države – *Države Slovencev, Hrvatov in Srbov* (SHS). Ker se pisec dobro zaveda kritičnosti in svojevrstne prelomnosti dogodka, na vrelišču razpotegnjenem v dober mesec dni (druga polovica avgusta do prve polovice septembra 1917), mu torej nameni vso težo in skrb, da bi tako odkril rojakom veličino boja za našo narodovo stvar na kamniti hribovski gmoti (poleg ljudskega Škabrijela je zanjo zlasti uveljavljeno ime *Sv. Gabrijel, Hrib sv. Gabrijela*, ali po nemško in italijansko *Mon/te. S. Gabriele*). Da se je v naravnost srhljivo norem ruvanju za vrh v septembrskem delu ofenzive dokončno skrhalo bojna vnema italijanskih invazorjev (šlo je za dotlej največji splošni naskok *Kraljeve vojske med Tolminskim mostiščem* in morjem), je znano; tudi zato je bil mogoč preboj pri Bovcu in Tolminu oziroma »čudež pri Kobaridu«, seveda s cesarsko-nemško pomočjo, vendar so v predpripravi za dokončen obračun na Soči sodelovali tudi Slovenci, in to še kako krvavo in boleče na Škabrijelu pred letos dopolnjenimi osmimi desetletji (celjski 87. pešpolk in ljubljanski 2. gorski strelski polk, nekdanji 27. domobranski). Da se je zmogla po tolikih časih neka naša država, in to ravno slovenska narodna, pokloniti svojim obsoškim trpinom s postavitvijo spomenika na Ravnici letos pozno poleti, je resnično pomenljivo. In s tem dogodkom v svoji knjigi končuje pisanje tudi Klavora.

Če torej na kratko resumiramo delo, vidimo, da pisec pravzaprav začenja s pregledom razmer na soškem bojišču po končani pomladni 10. italijanski ofenzivi, nadaljuje z italijanskimi (in tudi avstrijskimi obrambnimi) pripravami za novo ofenzivo, nameni posebno pozornost bodrilnemu obisku mladega (in zadnjega) avstrijskega cesarja in ogrsko-hrvaškega kralja Karla I. na Banjški planoti, opiše nato že v tretjem in še četrtem poglavju začetne italijanske sunke na same Banjščice in postopni elastični avstrijski umik na nove pozicije na vzhodnem robu planote na meji Čepovanskega dolga; peto poglavje je namenjeno izključno Škabrijelu, saj hrib ostaja edina bastija branilcev tik za Gorico (in k sreči v brezpotju Banjščic in daleč od frontne oskrbe ter dosega lastne artilerije Italijanom le poide sapa), kar pisec pravilno interpretira in dokumentira, tudi z odličnim lastnim poznavanjem razbrzdanih kraških tal na Sv. Gabrijelu in v okolici, na primer na Sv. Danijelu, za katerim Avstrijci mukoma kopicijo zadnje rezerve.

Sedmo in osmo poglavje opisujeta ruvanje za Škabrijel, ki prehaja iz rok v roke in ki po silno ostrih ter brezobzirnih bojih (s salvami avstrijskih možnarjev v napredujoče goste italijanske vrste) le ostane v posesti branilcev (osmo poglavje). Deveto poglavje nato opisuje konec 11. soške bitke in hude izgube tako med napadalci kot branilci. Deseto poglavje je nekakšen ekskurz v prihodnost in opisuje boje na Banjški planoti in Škabrijelu pred 12. soško bitko (to je 1. nemško-avstrijsko ofenzivo), kar je v takšni obliki in obsegu nedvomno svojevrsten *novum* med našimi knjižnimi deli, ki obravnavajo soške boje. V enajstem poglavju Klavora – spet *novum* – podrobno spregovori o prizadetosti krajev in ljudi pod Škabrijelom v 11. soški bitki. Sledi skrbna navedba literature in virov ter obvezna zahvala, nakar v posebni spremni besedi priznani goriški zgodovinar Branko Marušič pohvalno oceni Klavorina prizadevanja in dosežke tako s prejšnjima monografijama kot z najnovejšo škabrijelsko.

Toliko o snovi knjige. Težko je karkoli dodati, ko je vendar toliko povedanega! Zatorej se ustavimo zgolj ob slikovnem gradivu. Prijetno preseneti sozvočje starih barvnih tiskov s svežimi barvami avtorjevih diapozitivov. Z zadoščenjem vedoželjni ljubitelj (in tudi strokovnjak) ugotovi, da je arhivsko gradivo skrbno klasificirano; vidne so izvirne oznake oziroma datacije; pred seboj imamo dober kataloški način podajanja tako stare kot nove fotografske snovi (pri novih posnetkih so zelo natančno navedene vedute s kotami itd.). Preseneti raznolikost slikovnega gradiva, tudi takšnega znanega, saj so v Klavorini monografiji vednosti o »znanih« posnetkih stoodstotne, podprte z izvirnimi šiframi, lokacijami in datumi. Moram priznati, da me je osebno impresiralo prav naslednje. Ob prelistavanju Klavorine knjige se je namreč hitro izkazalo, da ima marsikatera izvirna fotografija s soškega bojišča, ki jo hranim v svojem strokovnem arhivu oziroma sem jo kot preslikavo pridobil iz drugih zasebnih arhivov, svojo drugo hrambo v nekem našem ali italijanskem javnem arhivu, oziroma je bila publicirana že v dosedanjih, tudi starih monografijah in revijah. Fotografiralo se je bilo v času vojne vihre očitno vesperek in si že na bojišču kopije (izdelane s pomočjo posebnega fotografskega strojčka za kopiranje steklenih negativnih fotografskih plošč v formatu 1:1 kar *sub divo* oziroma *sub sole*) pridno izmenjevalo med bojnimi tovariši, ti pa so jih kasneje v svojih albumih raznesli na vse konce.

Prijetno preseneti navajanje tipov letal na dokumentarnih posnetkih, kar omogoča seznanjanje v grobih črtah z avstro-ogrsko vojno aviacijo; o njej vemo vse premalo in tudi nove angleške monografije o I. svetovni vojni ji ne namenjajo pretirano prostora (na tem področju ostaja naš pionir in poznavalec Sandi Sitar). Med slikovno dokumentacijo izstopata še dve temi. Prvo zajemajo vojaška pokopališča v okolici Škabrijela, nekdamj tako skrbno urejena in dovolj dobro, čeprav v »italianizirani« obliki vzdrževana tudi v času med obema svetovnima vojnama (primer Čepovana: značilni tipski betonski nagrobnik poševno ležeče izvedbe, s profilirano zaobljenim zgornjim delom, z grškim plastičnim križem na rahlo dvignjenem krogu, z obveznim prostorom za namestitev tablice iz pocinkane pločevine, na katero so s kislino izpisali šaržo, ime in priimek padlega oziroma umrlega, enoto in datum smrti; zaradi izjemno impresivne fotografije vemo, kako so bila avstrijska pokopališča obnovljena, zaradi datiranosti posnetka v leto 1923 pa imamo, poleg pisnega gradiva, prvič tudi konkretne podatke o začetku takšnih obnov, ki so se vleklo še tja v zgodnja 30. leta); po II. svetovni vojni ljudska jugoslovanska oziroma slovenska oblast ni kazala niti najmanjšega poslušanja za ostaline »tuje« vojne na naših tleh, ne glede da so v njej krvaveli in trpeli naši ljudje, vojaki in civilisti. Druga takšna tema na starih fotografijah so vojaške bolnišnice ali lazareti, za kar ima pisec kot zdravnik posebno afiniteto, zato skuša razgrniti vse, kar je mogoče o takšnih krajih trpljenja in umiranja za bojno črto izluščiti iz literature in spomina ljudi. Škoda je, da še nihče pri nas ni prišel na idejo, da bi bilo treba vidno zaznamovati kraje nekdanjih lazaretov, še toliko prej, ker so v njih neposredni bližini rasla kot gobe po dežju vojaška pokopališča; tudi ta niso vsa označena.

Ob toliko pozitivnih stvareh bi ob Klavorini knjigi radi opozorili še na neljubo napako pri seznamu literature. Avtor to seveda dobro ve, za bralca monografije Škabrijel pa moramo popraviti, tudi iz pietete do prvega znanstvenega preučevalca bojev na soškem bojišču: pod št. 15 na str. 251 se mora v razdelku Članki, dnevniški zapiski in pričevanja pravilno glasiti: *Mušič Jurij*.

Ob koncu bi radi pohvalili še *Mohorjevo založbo* za resnično solidno realiziran projekt objave monografije Škabrijel, ob siceršnjih knjigah *Blaukreuz* (prevod prve Klavorine monografije) in *Koraki skozi meglo* oziroma *Schritte im Nebel* (prav tako spisal Vasja Klavora). Upati je, da bo založba tudi najnovejšo monografijo s Soške fronte izdala v nemščini, kar bo še po tej poti poneslo Klavorino pričevanje o škabrijelski kalvariji v širni svet.

Davorin Vuga

Zsiga Tibor, *Muravidéktől Trianonig*. Lendava : Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet = Zavod za kulturo madžarske narodnosti, 1996. 209 strani.

Knjiga Tiborja *Zsige* Od Murske krajine (Prekmurja?) do Trianona je bila izdana v slovenski Lendavi, katere ime pogrešamo na naslovnici, od Zavoda za kulturo madžarske narodnosti (na drugi strani: »...ob 1100-letnici madžarskega zavzetja domovine«), za izdajo je odgovoren ravnatelj László Göncz. Izdajo je gmotno podprlo Madžarsko ministrstvo za kulturo in pouk. Tiskano je bilo v Pécsu (Pečuh).

Knjiga je bila predstavljena v Sombotelu spomladi 1997, o čemer je prva poročala *Marija Kozar-Mukič*, etnologinja-kustodinja v muzeju Savaria v Sombotelu v štirinajst dnevniku *Porabje* 24.4.1997 in zavrnila nekatere avtorjeve anahronistične trditve o Slovencih in slovenščini ter pokazala na raznarodovalni vpliv knjige v Porabju. Na to sem se odzval podpisani v mesecu maju v več slovenskih tednikih (dnevnik Delo članka ni hotel objaviti – brez pojasnila – zato so ga objavili z zamudo *Književni listi* 29.5.1997). Članek sem naslovil: *Obtožujem! Napad na slovenstvo Prekmurja!* – da bi zbudil zanimanje za nemogoče trditve madžarskega avtorja. Odzval se je v istih listih zastopnik lendavske založbe, češ da slovenstva nihče ne napada in oglasil se je odbor izdajatelja z isto trditvijo ter s podtikanji. Tudi lendavski madžarski tednik se je odzval s pikrim smešenjem. Podpisani sem v soboškem tedniku *Vestnik* od 31.7.1997 (št. 31) do 18.9.1997 (št. 38) v osmih nadaljevanjih natančno s kritičnimi pripombami prikazal vsebino knjige. Sledili so še nekateri članki v istem tedniku, ki so natančno prikazali lažne trditve knjige o dr. M. Slaviču, Ivanu Jeriču in Mihaelu Kūharju.

Polemika se še nadaljuje, saj sem podpisani objavil v sombotelskem dnevniku *Vas Népe* 23. decembra 1997 odgovor na članek v istem dnevniku 28. junija 1997.

Zakaj je obravnavano delo anahronistično, čeprav ima znanstveni videz? Ker avtor ne zna slovenščine in zato nepravilno uporablja le del slovenske literature o predmetu in jo docela nápak citira; ker uporablja madžarske sodniške in politične vire iz časa madžarske zasedbe Prekmurja 1941–1945, kajpada docela nekritično in z neresničnimi podatki. Ker avtor ne pozna Slovencev, ne njihove zgodovine, saj jih kar povprek imenuje »Vende« katerih jezik, da se bistveno razlikuje od prekmurščine. Itn. Itn. Nekritičen je tudi ves način obravnavanja boja za pripadnost Prekmurja državi SHS in dela razmejivne komisije. To bomo skušali na kratko prikazati v naslednjem.

Nejasen je že naslov knjige: *Muravidék* pomeni kdaj Prekmurje, pa tudi Pomurje, Mursko pokrajino. Tudi pomen formulacije naslova ni jase – jasno je le eno, da sodi knjiga med množico del, ki v madžarščini dokazujejo, zlasti zdaj ob obletnici trianonskega miru, krivičnost te mirovne pogodbe za Madžare.

Na slovenski strani je o tem predmetu največ pisal Matija Slavič, izvedenec za Prekmurje v jugoslovanski delegaciji na mirovni konferenci v Parizu. Toda avtor pozna njegova glavna spisa o tem le brez naslova, v slabem prevodu v madžarščino, nastalem med okupacijo ter ju stalno citira takole (v prevodu): *Arhiv Železne županije... Szombathely. Kleklovi spisi, članek Matije Slaviča Slovenska Krajna* (naslov zbornika, v katerem sta razpravi objavljena, je: *Slovenska krajina*) ... prevod« – v nadaljevanju navaja le »Slavičev članek«. Gre pa za razpravi: *Narodnost in osvoboditev Prekmurcev* (Slovenska krajina, Beltinci 1935, 46–82) in *Prekmurske meje v diplomaciji* (pravtam, str. 83–107). Torej to nista skromna članka, marveč obsežni razpravi.

Avtor navaja v kratkem zapisu pod črto o Slaviču kot njegovo glavno delo: *Sprememba oblasti v Mariboru* (brez drugih navedb, nikjer ga ne uporablja in ne navaja) – ki pa ga ni. To je napačen prevod spisa: *Prekrat v mariborski oblasti* v zborniku *Slovenci v desetletju 1918–1928* (Ljubljana, 1928, str. 215–269). Ne pozna pa tudi drugih Slavičevih spisov o tem predmetu. Tudi madžarska strokovna kritika, kolikor smo jo doslej dobili, mu očita, da ne uporablja tudi slovenskih virov (literature). Druga avtorjeva metodična napaka je, da nekritično uporablja madžarsko propagandno literaturo, predvsem pisanje Aleksandra Mikole, ki pa je bil madžarski izvedenec za mirovno konferenco in pravtako nepoučen o Sloveniji in Slovencih kot Zsiga. Tako slednji za Mikolo ponavlja, da med Prekmurjem in ostalimi Slovenci ni bilo pred 1918–19 nobenih